

Серед функцій, які користувач має змогу використати, є розклад уроків, електронний журнал, електронний щоденник, домашні завдання, бібліотека, медіатека, словники та перекладач. Навіть тільки з переліку цих функцій видно, що вони забезпечують доступ до навчальних матеріалів, посилюють зв'язок між вчителями, учнями та батьками, підвищують зацікавленість до навчального процесу, економлять час. Важливим є і те, що працювати з таким Інтернет-проектom можуть користувачі будь-якого рівня.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що використання та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в умовах інформаційного глобального суспільства має велике значення для підвищення ефективності навчально-виховного процесу в сучасній школі. Перспективними напрямками розвитку ІКТ є розвиток мережевих технологій, гіпермедійних навчальних систем. Перспективним напрямком подальших досліджень є дослідження системного підходу до використання ІКТ у навчально-виховному процесі.

1. Довідь Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році. – К.: Інф.-вид. центр Держкомстату України, 2006.

2. Козлова А.А. Психотехнологии как средство формирования субъективной позиции клиента системы

профконсультирования: дис. канд. психол. наук: 19.00.13 / Александра Александровна Козлова. – М., 2002. – 216 с.

3. Пасічник В.В., Шаховська Н.Б. Інформаційні компоненти інтелектуальних систем // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”: Інформаційні системи та мережі. – № 621. – С. 191–203.

4. Педагогические технологии / Под общей ред. В.С. Кукушкина. – Ростов н/Д., 2002.

5. Постанова КМУ від 13 квітня 2011 р. № 494 Про затвердження Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій “Сто відсотків” на період до 2015 року // Урядовий кур’єр від 24.05.2011 – №92.

6. Постанова КМУ від 7 грудня 2005 р. № 1153 “Про затвердження Державної програми “Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці” на 2006 – 2010 роки” // Урядовий кур’єр від 21.12.2005 – № 243.

7. Прилуцька Н.С. Теоретичні аспекти розвитку інформаційно-технологічної компетентності майбутніх учителів математики [Електронний ресурс]: Інформаційні технології і засоби навчання // Електронне наукове фахове видання – К., 2009. – № 2 (10). – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em10/emg.html>.

8. Шишкіна М.П. Класифікація програмних засобів навчального призначення // Наукові записки. – Випуск 82. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2009. – Частина 2. – С. 286 – 292.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2011

УДК 811'161.2'373.7

Леся Комар, викладач Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету “Львівська політехніка”

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються особливості української фразеології яка ґрунтується на міцному фундаменті етнографічних, фольклористичних, етнолінгвістичних, загально філологічних, а також різні аспекти фразеологічної дисципліни.

Ключові слова: фразеологізми, українська мова, фразеологія, фразеологічні одиниці.

Літ. 18.

Постановка проблеми аналіз останніх досліджень та публікацій. В давнину народ із покоління в покоління передавав стійкі вислови – гарні перлини народної мудрості. Серед фразеологізмів можемо знайти такі, що прийшли в українську мову ще із спільнослов'янської і давньоруської (водити за носа, іду на ви) і засвоєні зовсім недавно (з космічною швидкістю, потрібний як стоп-сигнал зайцю).

Цією проблемою займався багато вітчизняних та зарубіжних вчених, Ш. Баллі [2], Т.В. Булігіна, А.Д. Шмелев [3], Р.М. Вайнтрауб, [4], І.Я. Франко [17].

Серед вагомих досліджень і проектів дослідницьких груп В. Мокієнка [8], Л. Ройзензона [12], В. Телії [15], Л. Скрипник [13], О. Юрченка [18], Ф. Медведєва [7], М. Алефіренко [1], Ю. Прадіда [10], А. Івченка [5], та ін.

Українська фразеологія XIX ст. ґрунтується на міцному фундаменті етнографічних, фольклористичних, етнолінгвістичних, загально філологічних, лексико- і фразеографічних праць О. Потебні і М. Сумцова [11], та М. Костомарова, М. Номиса і П. Чубинського та багатьох інших. Пізніше, у XX ст., українські мовознавці почали розробляти різні аспекти фразеологічної дисципліни. Семантику фразеологізмів

вивчали Б. Ларін, Л. Булаховський, Л. Авксентьев, Л. Юрчук. Стилiстичний аспект цікавив Д. Баранника, Г. Їжакевич, Р. Зорівчак, І. Гнатюк, В.Калачника, В. Коптілова. Історія, становлення й етимологія ФО були в центрі уваги О. Горбача, М. Демського, А. Коломієць, В. Мокієнка, Я. Спринчака, Ю. Шевельова. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. активізуються психокогнітивний та етнокультурний аспекти у вивченні української фразеології (О. Селіванова, О. Левченко). Збирається й опрацьовується діалектна (народна, ареальна) фразеологія (Б. Ларін, Н. Бабич, С. Бевзенко, В. Лавер, Р. Міняйло, М. Олійник, Н. Романюк, Г. Ступінська та ін.). Живе сучасне українське мовлення відображено у фразеографічних зібраннях В. Білоноженко, Я. Головацького, М. Коломійця, М. Наконечного, І. Виргана, М. Пилинсько та ін. [16].

Немає такої ділянки, галузі життя, буття народу, які б не характеризувались усталеними зворотами. У фразеологізмах виражаються явища розумової діяльності (ламати голову; сушити мозок; перебирати в пам'яті), психічного стану (бути на сьомому небі; сам не свій; руки опустити; на дибки ставати), взаємин між людьми (посадити в калюжу; давати прочухана; носити камінь з пазухою), стану людського організму (носом клювати; зуб на зуб не попадає), дається оцінка людей, явищ, дій (ні риба, ні м'ясо; на розум не багатий; як сніг на голову) та інші.

Серед українських фразеологізмів є традиційні формули – власне українські каламбури (на городі бузина, а в Києві дядько; трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса), образні порівняння (старий, як світ; чистий, як сльоза), доброзичливі побажання (великий рості; будь здорова, як вода, а багата, як земля), припрошування (гостинно просимо; чим багаті, тим і раді), різні примовки (скільки літ, скільки зим).

Велику цінність становлять прислів'я і приказки, які також належать до фразеології. Вони всебічно й багатогранно відтворюють різні сторони життя народу: возвеличують духовні цінності, таврують ганебне, висміюють вади, висловлюють співчуття, поради, вчать, наставляють і виховують людей.

Наприклад: мир та лад – великий вклад; правда кривду переважить; не місце красить людину, а людина місце; скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться.

Фразеологічні звороти являють собою смислову і структурну єдність.

За ступенем структурно-семантичної спаяності можна виділити дві групи фразеологізмів:

неподільні словосполучення і розкладні щодо змісту ставленні звороти.

Значення частини неподільних фразеологізмів не мотивується значенням складників – слів (за вухом не свербить, на гарячому зловити, дати гарбуза), значення інших безпосередньо пов'язане із семантикою слів, що входять до їх складу (мозолити язика, знати пальці). Деякі неподільні фразеологічні одиниці характеризуються наявністю застарілих, не вживаних у сучасній літературній мові слів і граматичних форм та відсутністю живого синтаксичного зв'язку між їх компонентами: точити яси, зняти бучу, збити з пантелику; от тобі й на, пиши пропало.

Фразеологічні одиниці з структурою словосполучення і речення.

До кожного фразеологізму входить, як правило, не менше двох складників. Це можуть бути повнозначні слова з службовими і без них (все тече, все міняється; решетом воду носити; серце з перцем), повнозначне і службове слово (не промах, з пелюшок, на порі) і навіть тільки службові слова (або-або, від і до, за й проти).

Структурно-граматична організація фразеологічних одиниць надзвичайно різноманітна. Проте слова в них пов'язані за правилами української граматики й усталені звороти мають структурні відповідники серед вільних сполучень слів. За структурно-граматичним оформленням виділяють дві основні групи фразеологічних одиниць: співвідносні із словосполученням і фразеологічні одиниці, співвідносні із реченням.

Фразеологічні звороти, співвідносні з словосполученнями можуть мати структуру як підрядного, так і сурядного словосполучення, тобто такого, що складається із незалежних одне від одного слів.

Фразеологічні одиниці типу сурядних словосполучень – найчастіше поєднані сполучниками сурядності (переважно єднальними).

Фразеологізми типу підрядних словосполучень складаються, як і всі звичайні словосполучення, з головного (стрижневого) слова і одного чи кількох залежних слів або словосполучень.

Наприклад: підносити до неба; змінити гнів на милість; тримати в чорному тілі. Головним словом найчастіше буває іменник або дієслово.

Стилiстичне використання фразеологічних одиниць.

Фразеологічні записи української мови, як і її лексичний склад, стилістично диференційовані. Серед фразеологічних зворотів виділяють між стильові та обмежені вживання у певному стилі. Міжстильовими називаються фразеологічні звороти, що використовуються в усіх стилях

мовлення. Наприклад: привертати увагу, із року в рік, робити послугу. Міжстильові фразеологічні звороти являють собою загальнозживані найменування певних предметів і явищ дійсності. Їм не властиві додаткові відтінки значення, експресивність, емоційність. Переважна більшість фразеологічних зворотів має стилістичні особливості і є опорою образного, емоційно насиченого мовлення. Ці усталені звороти тяжіють до певного стилю. Офіційно-ділова фразеологія – це усталені звороти, що використовуються в документах, ділових паперах.

Наприклад: оголосити догану, взяти до уваги, заслухавши і обговоривши.

Багатозначність, синонімія та антонімія фразеологічних зворотів.

Є ряд фразеологічних одиниць, зокрема серед крилатих висловів, прислів'їв та приказок, які досить легко змінюють чи розширюють свої компоненти з рядів відповідної синонімії закладених в образі можливих уточнень.

Наприклад: валити (звалювати, скидати, змішувати, горнути), все до купи (намолоти, напести, набалакати).

Зустрічається й зворотне явище: скорочення фразеологізмів. Опущений компонент, правда, здебільшого живе асоціативно в свідомості й мовця, і слухача.

Наприклад: моя хата скраю (я нічого не знаю); скачи, враже (як пан каже).

З розвитком мови відбуваються також зміни в значенні окремих фразеологічних зворотів. Вони нерідко набувають додаткових відтінків у значенні. Так з'являються багатозначні фразеологічні звороти.

Наприклад, усталений зворот брати (близько) до серця означає: переживати через щось, надавати чомусь великого значення; будуть люди (з когось) – досягне певного становища, житиме з моральними нормами, володіє професією.

Серед фразеологічних одиниць української мови є й омоніми – однакові з лексичними і структурно-граматичними особливостями, але різні за змістом усталені звороти. Скажімо, однозвучні фразеологізми дати часу мають значення бити, тікати; пускати півня, підпалювати, зриватись на високій ноті; закривати очі – помирати, бути присутнім при чийсь смерті, навмисно не помічати чогось.

Фразеологічні синоніми, як і лексичні, об'єднуються в синонімічні ряди. Фразеологічні звороти одного синонімічного ряду характеризуються семантичною спорідненістю, проте відрізняються відтінками в значенні або експресивним забарвленням, а нерідко й структурно-граматично.

Слід пам'ятати, що фразеологічні одиниці належать до одного синонімічного ряду тоді, коли вони споріднені значенням і в реченні можуть виконувати однакові синтаксичні функції.

Фразеологічні антоніми – це усталені звороти, які, характеризуючи предмети і явища дійсності з певного боку дають їм протилежну оцінку.

Наприклад: як ракета – як черепаха; розпустити язика – тримати язик за зубами; ударити лихом об землю – повісити носа.

Джерела української фразеології.

Переважна більшість фразеологізмів, як і слів, за походженням є корінними українськими. Серед них виділяються спільнослов'янські, спільно східнослов'янські і власне українські.

До складу української фразеології входять також усталені звороти, засвоєні з інших мов. Дуже часто це вислови, поширені в багатьох мовах світу. Широко використовуються в українській мові фразеологізми античного походження – старогрецькі, староримські, усталені звороти з західноєвропейських мов – німецької, французької, англійської, італійської та ін. Основним, невичерпним джерелом української фразеології є народна мова, якій властиві влучність, образність. Саме влучні, метафоричні вислови стають усталеними і поповнюють фразеологічні запаси мови. Особливо багато фразеологічних зворотів виробничо-професійного походження.

Ряд фразеологізмів є дотепними висловами з анекдотів, жартів та інших жанрів усної народної творчості: не до солі, вийшов пшик, ростуть груші на вербі.

У фразеологізмах відбиті спостереження над оточуючим життям, людьми, природою: жувати жуйку; розправляти крила; скреготати зубами; задирати носа.

В українській фразеології віддзеркалюються найрізноманітніші сфери життя народу, його історія, культура, суспільні відносини, виробнична діяльність, морально-етичні норми, погляди, вірування, прагнення. У ряді фразеологізмів чується відгук боротьби народу з татарськими нападниками, польською шляхтою, згадуються часи козацтва, розкриваються класова невірність, боротьба народу проти панства, бюрократизм чиновників, хабарництво.

Історія багатьох фразеологічних зворотів здається загадковою і незрозумілою. Живе людина, що добре знає свою справу і кажуть про неї: “Він на цьому ділі собаку з'їв”. А трапиться незугарний працівник, який не вміє зробити того, за що взявся, як говорять: “Зробив із лемеша швайку” і за кожним висловом стоїть своя, цікава

історія, тепер уже забута, хоч зворот живе в різних сферах сучасної людської діяльності.

Так, історія фразеологізму перемивати (перетирати) кістки (кісточки) – займатись пересудами, обмовляти кого-небудь – зв'язана з обрядом другого поховання, яке організовувалося у східних слов'ян через кілька років після смерті людини. Наші предки вважали, що покійника треба звільнити від гріхів, зняти з нього закляття через очищення останків небіжчика.

Перемиваючи кістки в прямому значенні цих слів, пригадували життя покійного, переповідали окремі події, найяскравіші сторінки біографії, говорили про характер, вихваляли, возвеличували його. Так поняття перемивати кістки було пов'язане з аналізом життя, вчинків, рис людини, яку вдруге ховали.

Живе в нашій мові фразеологічний зворот прикласти руку – взяти участь у чомусь. Історія його походження відкриває завісі над особливостями організації в давнину діловодства. Сьогодні, написавши будь-який діловий папір, документ, ми засвідчуємо його достовірність власноручним підписом. Так робили і в давнину, бо знали про своєрідність підпису кожної людини. Проте письмом у давні часи володіло не так багато людей і неписьменні, замість підпису прикладали до паперу руку або палець, попередньо злегка пофарбувавши їх. Відбиток руки або пальця надійно замінював підпис.

Ще іншу сторону життя наших предків розкриває фразеологічний зворот сім п'ятниць на тиждень, який використовується для характеристики нестійкої, легковажної людини, яка часто міняє свої рішення, погляди, не дотримується своїх слів.

Колись існував культ “святої п'ятниці”. Пригадайте, як шанував і боявся “святої п'ятниці” старий Кайдаш із твору І. Нечуя-Левицького “Кайдашева сім'я”. На відзначення “святої п'ятниці” будувалися церкви, день відкриття яких вважався в певній місцевості святом. У цей день приймали й частували гостей, поминали померлих. Біля церкви збиралося багато людей; організовувався ярмарок, велись торги, купували, продавали, міняли, брали в борг і повертали борги. П'ятниця ставала строковим днем, з яким зв'язували виконання обіцянок, зобов'язань. Траплялося, зрозуміло, й такі люди, які не дотримувались слова і відклали виконання своїх обіцянок до наступної п'ятниці або й переносили на інший день. У таких людей всі дні тижня ставали строковими, перетворювались у п'ятницю, а обіцянки так і залишались не виконаними. Так і з'явився вислів, що став усталеним і досить точно характеризує непослідовних легковажних людей [5].

Висновки. Отже майже всі ідіоми та й інші фразеологічні звороти мають цікаву історію. Ознайомлення з нею не тільки дає відповідь на запитання, чому ми так говоримо, а й збагачує знання про життя, історію, культуру, побут нашого народу в минулому.

Українська фразеологія багата крилатими висловами власне українського походження. Це афоризми, що належать перу письменників:

“Караюсь, мучуся, але не каюсь! І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь” (Т. Шевченко); “всякому городу нрав і права” (Г. Сковорода); “пропаша сила” (П. Мирний); “коні не винні” (М. Коцюбинський); “досвітні вогні” (Л. Українка).

1. Алефіренко М.Ф. *Теоретичні питання фразеології*. – Х.: Видав. Харк. Ун-ту, 1987. – 135 с.

2. Балли Ш. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. – М.: Иностр. лит., 1955.

3. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*. – М., 1997.

4. Вайнтрауб Р.М. *Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках 1997*.

5. Івченко А. *українська народна фразеологія, ареали, етимологія*. – Х.: Фоліо, 1999. – 304 с.

6. Калашник В.С., Колоїд Ж.В. *Словник фразеологічних антонімів української мови*. – К.: Довіра, 2001. – 284 с.

7. Медведєв Ф.П. *Українська фразеологія. Чому ми так говоримо?* – Харків: Вид-во при ХДУ, 1982. – 232 с.

8. Мокиєнко В.М. *Славянская фразеология*. – М., 1989.

9. Нечуй-Левицький Іван. *Твори в чотирьох томах*, Київ, Державне видавництво художньої літератури, 1956.

10. Прадід Ю.Ф. *Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)*. – К.: Сімф., 1977. – 252 с.

11. Потєбня А.А. *Мысль и язык. Пол. собр. соч. ю.* 1926.

12. Ройзензон Л.И., Малиновский С. А., Халютин О.Д. *Очерки становления фразеологии как лингвистической дисциплины*. – Самарканд. – 1975.

13. Селіванова О.О. *Нариси української фразеології (психоконгнітивний та етнокультурний аспект)*. – К.: Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.

14. Скрипник Л.Г. *Фразеологія // Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*. – К., 1973.

15. Телія В.Н. *Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация. Виды наименований*. – М., 1977.

16. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. *Фразеологія сучасної української мови. / В. Ужченко, Д. Ужченко. Навчальний посібник*. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

17. Франко І.Я. *Галицько-руські народні приповідки: В 3-х т.* – Львів, 1901 – 1910.

18. Юрченко О.С. *Формування фразеологічного фонду української літературної мови (кінець XVIII – поч. XIX ст.)*. – Х.: Вища школа, 1984. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2011